

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องบทบาทของผู้หญิงกับการจัดการพืชพื้นบ้าน กรณีศึกษาบ้านใหม่สันติสุข กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นการศึกษาถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่มีการจัดการพืชพื้นบ้านมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ตลอดจนถึงการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดมาอย่างเข้มแข็ง จุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อศึกษาบทบาทของผู้หญิงกับวิธีการจัดการพืชพื้นบ้านและในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิจัยเชิงคุณภาพ เป็นวิธีในการวิจัยและเพื่อที่จะให้ได้ซึ่งข้อมูล ครบถ้วนตามวัตถุประสงค์จึงได้ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีได้แก่ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) การสังเกต (Observation) และการจัดกลุ่มสนทนา (Focus Group) และได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองทั้งหมดตลอดระยะเวลาการศึกษาวิจัย ซึ่งสามารถสรุปการวิจัยได้ดังนี้

สรุป

ผลการศึกษานำเสนอเป็นประเด็น ดังนี้คือ

1. ลักษณะทั่วไปของชุมชน
2. ความสำคัญของพืชพื้นบ้าน
3. บทบาทของผู้หญิงในชุมชน
4. รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้าน
5. ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้านและเปลี่ยนแปลงหรือการคงอยู่

ของพืชพื้นบ้าน

1. ลักษณะทั่วไปของชุมชน

บ้านใหม่สันติสุข เป็นชื่อของหมู่บ้าน 1 ในจำนวน 5 หมู่บ้าน ของตำบลน้ำเกีฮัน กิ่งอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นกลุ่ม ไทยยวน หรือ คนพื้นเมือง ตำบลน้ำเกีฮันห่างจากอำเภอเมือง 12 กิโลเมตร

ตำบลน้ำเกีฮ่น เดิมอยู่ในการปกครองของตำบลน้ำแก่น และต่อมาในปี 2533 ทางกรมได้อนุมัติให้ ตำบลน้ำแก่น แยกการปกครอง โดยให้ชุมชนบ้านน้ำเกีฮ่น เดิมที่มี 12 หมู่บ้าน ออกจากการปกครองของตำบลน้ำแก่น ได้แยกเป็นตำบลใหม่ และใช้ชื่อว่า ตำบลน้ำเกีฮ่นชุมชน น้ำเกีฮ่นก่อนปี 2400 ได้มีชาวบ้านอพยพมาจาก ตัวอำเภอเมืองน่าน เพื่อตัดการทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยการทำการเกษตรแบบยังชีพ และอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้มาอยู่ในชุมชนแห่งนี้ คือ กลุ่มข้าทาสบริวารของเจ้าผู้ครองนครน่าน เจ้านันทวรฤทธิเดช ด้วยสภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ดิน น้ำ และป่า ซึ่งเหมาะแก่การทำการเกษตร จึงมีการทำข้าวไร่ การทำนา และพืชผักพื้นบ้าน เจ้าเมืองจึงได้ส่งข้าทาสบริวาร เข้ามาทำการเกษตร แบบผสมผสาน ที่มุ่งการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน แต่เมื่อทางการประกาศให้มีการเลิกทาส บรรดา กลุ่มข้าทาสบริวารเหล่านี้ต่างก็ได้รับความเป็นอิสระ กลับไปยังถิ่นฐานของตนเอง แต่ก็มีบางกลุ่มที่ปักหลักและได้ตั้งถิ่นฐานในชุมชนแห่งนี้ อย่างถาวร จนถึงปัจจุบันนี้ ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจแบบกึ่งยังชีพ กล่าวคือ มีการปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักทั้งข้าวไร่ ข้าวนา และหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตตาม ไร่ นา ก็จะทำการเพาะปลูกพืชพาณิชย์เพื่อการค้าขาย ลักษณะทางสังคม ศาสนาความเชื่อ ใน หมู่บ้านนี้จะนับถือ ศาสนา ลัทธิความเชื่อ คือ ศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ แต่ทั้งสองก็สามารถ อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ทางด้านการศึกษา ในปัจจุบัน เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษาจาก โรงเรียนของรัฐและในชุมชนตั้งแต่ระดับ อนุบาล จนถึงระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น ลักษณะ การปกครองในชุมชนมีการปกครองโดยมีกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่ของลูกบ้าน ชุมชนแห่งนี้มีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและมีกลุ่มเสี้ยว ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เกิดปี พ.ศ. เดียวกัน เป็นรุ่นเดียวกัน ซึ่งจะมีการรวมกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกันสูงเป็นความสัมพันธ์ ข้ามหมู่บ้าน ข้ามตำบล และมีการรวมกลุ่ม เช่น กลุ่ม แม่บ้าน เยาวชน ผู้สูงอายุ รวมทั้ง จะมีการ ทำงานแบบมีส่วนร่วมของทุกส่วน ในชุมชนโดยมี บ้าน วัด/โบสถ์ โรงเรียน และสถานอนามัย (บวรส.) เป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์กันที่เหนียวแน่นจนถึงปัจจุบัน

2. ความสำคัญของพืชพื้นบ้าน

ในสังคมของคนเมืองน่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทเป็นสังคมที่ผู้คนมีความสัมพันธ์ กับ ดิน น้ำ ป่า อันเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนในชนบทและที่ได้อาศัยอยู่ ตามชายขอบของสังคม ด้วยความสำนึกต่อผืนแผ่นดินถิ่นเกิดด้วยความกตัญญูรู้คุณและด้วยความ เคารพในสรรพสิ่ง ที่ได้หล่อเลี้ยงและเกื้อกูล มาตลอดหลายชั่วอายุ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ได้ให้ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่สำคัญ คือปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร

เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ตามความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นผักรพื้นบ้าน ถือเป็นทรัพยากรประเภทหนึ่งที่ชุมชนได้นำมาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยจะปรากฏอยู่ในรูปของอาหาร สมุนไพร ประโยชน์ใช้สอยหรือนำไปแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของอย่างอื่นกับเพื่อนบ้าน รวมทั้งอยู่ในรูปของ วัฒนธรรมความเชื่อในประเพณีนั้นแสดงว่า พืชพื้นบ้าน มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างแท้จริง

3. บทบาทของผู้หญิงในชุมชน

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทหลักของผู้หญิงชนบทไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากนัก ผู้หญิงส่วนมากได้ถูกกำหนดให้อยู่ในกรอบแห่งวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นบทบาทหลักในเรื่องของการจัดการเรื่องภายในครัวเรือน ตั้งแต่ การจัดหาอาหาร จัดหาอาหาร ประกอบอาหาร ทำความสะอาดบ้าน ไปจนถึงการตั้งครุฑ การเลี้ยงลูก ตลอดถึงเป็นแรงงานในครอบครัว ในชุมชน อีกด้วย และนอกจากนั้นยังมีบทบาท ในฐานะผู้ผลิต ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ ร่วมกับสมาชิกในครอบครัว และยังมีบทบาทที่สำคัญทางเศรษฐกิจ คือ การค้าขาย ตลอดถึงการควบคุมค่าใช้จ่ายภายในบ้านบทบาทด้านการเป็นหมอสุมไพร บทบาทตามหน้าที่ คือการเป็นแม่ และเป็นภรรยาที่คอยดูแลเอาใจใส่สมาชิกในครอบครัว ถึงแม้ว่างานต่างๆ เหล่านี้ผู้หญิงจะถูกคาดหวังสูง แต่อย่างไรก็ตามผู้หญิงก็ทำงานด้วยความเต็มใจ โดยไม่มีความรู้สึกว่าเป็นงานหนักและไม่ได้เรียกร้องสิทธิแต่อย่างใด เพราะสิ่งเหล่านี้ได้ปฏิบัติให้เห็นจริง โดยบรรพบุรุษ ซึ่งผู้หญิงได้รับการถ่ายทอดว่าเป็นงานที่จะต้องดูแล และรับผิดชอบ และถือว่าเป็นงานที่สร้างหลักประกันในการอยู่รอดของครอบครัว

4. รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้าน

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้ มีการจัดการแบ่งออกเป็น 2 แบบ ดังนี้

1. รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านแบบผสมผสาน

รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านแบบผสมผสานนั้น ถือเป็นรูปแบบการจัดการที่ชาวบ้านได้รับการถ่ายทอด จากคนรุ่นก่อนมาตลอดระยะเวลาการตั้งถิ่นฐาน กล่าวคือได้มีการจัดการนานมาแล้วรูปแบบการจัดการแบบนี้จะนำมาซึ่งความหลากหลายของพืชพันธุ์ เป็นการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น วัฒนธรรม การบริโภคอาหารของคนท้องถิ่น ที่ยังนิยมอาหารพื้นเมือง อีกทั้งการปลูกพืชแบบผสมผสาน จะทำให้เกิดการดำรงรักษา

เมล็ดพันธุ์ การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพดีเก็บไว้ปลูก ขณะเดียวกันในครอบครัวก็จะมี ความมั่นคงทางด้านอาหารสูงลดความเสี่ยงต่อสภาพ ดิน ฟ้า อากาศ และโรคแมลง บทบาทผู้หญิง ในการจัดการพืชแบบผสมผสานนั้น จะมีบทบาทค่อนข้างสูง เพราะผู้หญิงต้องเป็นผู้ทำการผลิต ตลอดจนถึงการวางแผนสำหรับการผลิต ในปีต่อไปต้องเรียนรู้ประสบการณ์จาก ครอบครัว ชุมชนใกล้เคียง จากญาติ จากเพื่อนบ้าน และผู้อื่น ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในชีวิต ในการผลิตอาหารนั้น ถือเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้หญิง เพราะผู้หญิงมีความเกี่ยวข้องกับการ ทำอาหารเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชน หากปราศจากการผลิต และการหาอาหาร เพื่อยังชีพโดยผู้หญิงแล้ว ครอบครัวก็คงไม่สามารถที่จะอยู่รอดได้ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ในชนบท การมีข้าวและพืชผัก สำหรับการบริโภคในครัวเรือนแล้วหากไม่มีเงินก็สามารถอยู่ได้ เพราะ รูปแบบการจัดการแบบนี้ สามารถพึ่งตนเองได้ ได้ถือเป็นสิ่งที่สำคัญ นับตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ และ ไม่พึ่งพาปัจจัยการผลิตทุกอย่างจากภายนอก และสิ่งเหล่านี้ต้องตอบสนอง ความมั่นคงทางด้าน อาหาร รสนิยมในการบริโภค และระบบนิเวศให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับ วิถีชีวิตของ คนในท้องถิ่น เหล่านี้ถือเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด

2. รูปแบบการจัดการ แบบใหม่ – แบบเป็นทางการ

หากจะวิเคราะห์ลำดับการพัฒนา รูปแบบการเกษตรแบบเป็นทางการนั้นที่เริ่มขยาย สู่ชุมชนบ้านใหม่สันติสุขในช่วง ประมาณ ปี 2501 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อยที่ระบบการปลูกพืช พาณิชยได้เข้ามาสู่ชุมชนพร้อมกับวัฒนธรรมการบริโภคผักจากตลาด ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงพืชพื้นบ้านและวิธีการผลิตของชุมชน ได้ทำให้ความหลากหลายของพืชพื้นบ้าน ลดลง ประกอบกับกลไกทางตลาดเริ่มเข้ามามีบทบาทและกำหนดการปลูกพืชตามความต้องการ ของตลาดเป็นหลักต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกสูง มีการใช้เครื่องมือ เครื่องจักรในการดูแล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับปรุงพันธุ์พืช ซึ่งเป็นการปรับปรุงให้มีลักษณะของผลผลิต ที่ถูกใจ ตลาด ถูกใจผู้บริโภค เช่น พืชผลต่าง ๆ จะอวบ ดก รสชาติหวาน หอม สีสวย โดยที่ผู้บริโภค ไม่เคยสนใจและรับรู้ขั้นตอนในการผลิต ระบบการจัดการแบบนี้ นอกจากจะไม่ได้รักษาความ หลากหลายทางชีวภาพแล้ว ยังต้องพึ่งพาสารเคมีมาก การผลิตทางด้านอาหารเริ่มไม่มั่นคงอีกทั้ง ยังมีแหล่งทุนสนับสนุนเช่น นายทุน และแหล่งเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) เพื่อที่จะ นำไปปรับปรุงระบบการผลิตและมุ่งเพื่อการค้าขายเป็นหลัก ระบบการเกษตรแบบใหม่ ได้แพร่ ขยายและเป็นที่ยอมรับของชุมชนและ ได้พยายามปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตปฏิบัติได้ทันกับสถานการณ์ เพราะความต้องการให้ครอบครัวอยู่รอด ในขณะเดียวกันชาวบ้านได้ให้ทัศนะว่า ช่วงแรกของการผลิตนั้น จะได้ผลผลิตที่น่าพอใจ แต่ระยะหลังจากนั้นผลผลิตเริ่มลดลง และชาวบ้านต้องพึ่ง

ปุ๋ยเคมีเป็นจำนวนมากเพื่อให้ได้ผลผลิตที่คุ้มค่าแต่ชาวบ้านบางคนก็ประสบความล้มเหลวขาดทุนและไม่คุ้มกับการลงทุน เพราะชาวบ้านไม่ได้คิดค่าแรงงานของตนเองและครอบครัว

การจัดการในรูปแบบใหม่นี้ ชาวบ้านจะต้องปรับระบบการผลิตเพื่อให้สอดคล้องกับตลาดและไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกแบบทุกอย่างแม้เทคนิคทักษะในการจัดการ กล่าวคือ ต้องมีการตั้งเป้าหมาย และการวางแผนการผลิตใหม่ทั้งหมด เพื่อมีจุดประสงค์เพื่อการค้าและการส่งออกเป็นหลัก ดังนั้นการปลูกพืชแบบใหม่ เป็นการเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ปลูกทีละมาก ๆ ปลูกแบบเป็นระบบ มีการเข้าแถว ซึ่งรูปแบบการจัดการแบบนี้ไม่ได้พัฒนามาจากภูมิปัญญาของชาวบ้านแต่เป็นการพัฒนาและปรับระบบความคิดโดยบุคคลภายนอกที่ได้เข้าส่งเสริมสนับสนุน และกระตุ้นให้เกิดโดยผ่านกระบวนการสัมมนา การอบรม การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การศึกษาดูงาน ซึ่งมีความแตกต่างจากรูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิมหรือผสมผสานปลูกเพื่ออยู่เพื่อกิน และอาศัยความอดทน ความขยันหมั่นเพียรเป็นหลัก

ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิง และปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือคงอยู่ของพืชพื้นบ้าน

ปัจจัยที่มีผลการจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิงคือ

1. ความต้องการทางด้านอาหารโภชนาการ

กล่าวได้ว่าผู้หญิงโดยทั่วไป จะมีความเป็นห่วงเรื่องปากท้อง และความอยู่เป็นของครอบครัว ดังนั้นผู้หญิงจึงพยายามที่จะเสาะแสวงหาอาหารทั้งประเภทพืชผัก เมล็ด และสัตว์ป่ามาเพื่อการเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว ผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่ปกป้อง และดูแลความหลากหลายทางชีวภาพ เพราะผู้หญิงเป็นผู้ทำการผลิต บริโภค และจัดการ พืชผักต่าง ๆ ในครอบครัว ชุมชน ส่วนพืชผักต่าง ๆ ที่นำมาเป็นอาหารนั้นการนำมาบริโภค จะขึ้นอยู่กับประเภทของพืช ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามฤดูกาลพืชบางชนิด ช่วงหนึ่งจะกินยอด อีกช่วงฤดูจะกินผล กินหัวหรือเหง้า การที่จะนำพืชผักมาใช้เป็นอาหารนั้น จะมีความแปรเปลี่ยนไปตามฤดูกาล ส่วนวิธีการนำมาบริโภคนั้น ก็สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต และในการปลูกข้าวไร่ ก็จะผสมเมล็ดพืชผักพื้นบ้านหลายชนิดไปพร้อมกัน เพื่อที่จะเกิดความหลากหลายของอาหาร มีพืชผักชนิดต่าง ๆ ที่ชาวบ้านสามารถนำมาเป็นอาหาร ในการดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างไม่ขัดสน พืชอาหารที่ทำการปลูกจะมีให้สำหรับบริโภคตลอดปี และหากจะจำแนก ประเภทที่อยู่และฤดูกาลพืชพื้นบ้านเหล่านี้ก็จะขึ้น

ตามที่ต้องการ ๗ ตามความเหมาะสมของสภาพของดินฟ้าอากาศ ตลอดจนถึงกรรมวิธีในการปรุงแต่ง ในแต่ละท้องถิ่นจะมีลักษณะที่เฉพาะแตกต่างกันไป และก็มี การถ่ายทอดกันมาเป็นทอด ๆ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พืชพื้นบ้านจะมีบทบาทที่สำคัญในการอาหารของชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งที่นำมาเป็นอาหารโดยตรง การนำมาดัดแปลงเป็นอาหารว่าง หรือเครื่องปรุงต่าง ๆ ซึ่งการจัดการพืชนั้นผู้ที่จัดการจะต้องมีความรู้ทางด้านเทคนิคในการจัดการดูแล โดยอาศัยความขยัน ความอดทน การดูแลเอาใจใส่ การทดลอง เป็นต้น

2. ความต้องการทางด้านสมุนไพร

ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนจะมีความผูกพันกับพืชผักพื้นบ้านนอกจากจะนำมาใช้สำหรับเป็นอาหารแล้ว ในขณะเดียวกันก็สามารถนำมาใช้เป็นสมุนไพรเพื่อบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ในชุมชนแห่งนี้ เป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญทางด้านสมุนไพรเป็นอย่างมาก สังเกตได้ชัดเจนที่สุดคือ ในหมู่บ้านใหม่สันติสุขเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก แต่มีหมอชาพื้นบ้านถึง 6 คนที่สามารถรู้เรื่อง ชนิดประเภทที่อยู่ รวมไปถึงสรรพคุณของยาเพื่อรักษาโรคต่าง ๆ ได้อย่างดี อย่างไม่รู้ก็ตีถึงแม้บทบาททางด้านสาธารณสุขหรือการแพทย์จะมีความก้าวหน้าก็ตาม ก็ยังมีคนหันมานิยมและให้ความสนใจสมุนไพรกันมาก เพราะตระหนักว่าการพึ่งการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างเดียว โดยละทิ้งสมุนไพรนั้นอาจก่อให้เกิดการขาดดุลยภาพในสุขภาพร่างกาย การที่จะเลือกบำบัดรักษา โดยวิธีใดวิธีหนึ่งชาวบ้านต้องรู้จักอ่อนจุดแข็งของแต่ละประเภท และเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ที่จะทำให้เกิดความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตควบคู่ไปด้วย

3. ประโยชน์ใช้สอย

ในการดำรงชีวิตประจำวันของชุมชนแห่งนี้ ได้มีการนำเอาพืชผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์มากมายหลายชนิดถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยแล้วก็ตามจากการศึกษายังพบว่าชุมชนยังมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมควบคู่ไปกับวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่ เช่น การประกอบอาหาร การนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ เช่น ดอก ใบตอง ฟากสำหรับการสร้างบ้าน และในการใช้ชีวิตประจำวันเช่น การนำมาใช้เป็นแชมพูสระผม การบรรจุภาชนะ เครื่องจักรสาน ชนิดต่าง ๆ และสิ่งก่อสร้างในครัวเรือน

4. ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ

พืชพื้นบ้านทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมีผู้นำมาปลูก เมื่อให้ลำต้น ดอก ผล ใบ อย่างเต็มที่แล้ว เจ้าของหรือคนในชุมชน สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เช่น การนำไปขาย นำไป บริโภค หรือใช้สอย และทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงอย่างเท่าเทียมกัน และพืชผักสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน อย่างเป็นกอบเป็นกำ คือ เห็นชนิดต่าง หน่อไม้ ผักหวาน หน่อหวาย ต้าว (ลูกชืด) เป็นต้น

5. ด้านความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม และพิธีกรรม

พืชพื้นบ้านนอกจากจะนำมาใช้เพื่อเป็นอาหาร และประโยชน์ในด้านอื่น ๆ แล้ว ยังมีบทบาท เข้ามามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทางด้านวัฒนธรรมความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ และความเชื่อนี้ จะอยู่ในอาหารการกินของบุคคลต่าง ๆ เช่น เด็ก หญิงตั้งครรภ์ คนป่วย หญิงหลังคลอด และนอกจากนั้นความเชื่อยังอยู่ในรูปของพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ของพืชพื้นบ้าน

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพืชพื้นบ้าน

1. การเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรที่มุ่งปลูกพืชเชิงเดี่ยว เมื่อมีการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อเน้นการขายและการส่งออกจึงได้ทำให้วิถีการผลิตของชุมชนได้ เปลี่ยนไป ซึ่งการปลูกพืชเพื่อการค้านั้น มีความต้องการขยายพื้นที่ค่อนข้างมาก และได้นำเอาปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีทันสมัยเข้ามา จึงเป็นเหตุทำให้มีการบุกรุกทำลายทรัพยากรอันหมายถึงแหล่งที่อยู่ของพืชผักลดลงไปด้วย
2. การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่า ที่นา สวน เป็นบ้านจัดสรร สนามกอล์ฟ และโครงการต่าง ๆ ของรัฐ เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำ การสร้างเขื่อน ฯลฯ กล่าวได้ว่านโยบายต่าง ๆ ของรัฐที่มีนโยบายการขยายความเจริญมาสู่ชุมชนชนบทเพื่อให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการเข้ามาของถนน ไฟฟ้า แหล่งน้ำ ตลอดจนสิ่งสาธารณูปโภค สิ่งเหล่านี้ได้เข้ามาพร้อมกับการสูญเสียพื้นที่ป่า พืชพื้นบ้านและสัตว์ป่า โดยที่ไม่รู้ตัว
3. วัฒนธรรมการบริโภคและการรักษาการแพทย์แผนใหม่ จึงทำให้ผู้คนได้ให้ความสนใจนับตั้งแต่การมีตลาด ห้างสรรพสินค้า การขายอาหารสำเร็จรูปเพื่อความสะดวกทันใจจึงทำให้ผู้คนได้ให้ความสนใจกับอาหารใหม่ ๆ ที่โฆษณาในโทรทัศน์และสื่อต่าง ๆ และขณะเดียวกันเมื่อมีโรงพยาบาลและสถานอนามัยในชุมชน ได้ทำให้ชุมชนสนใจในการรับการรักษาแบบใหม่ จึงทำให้พืชผักพื้นบ้านทั้งสมุนไพรได้ลดคุณค่าลง และลดน้อยลง
4. การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรได้นำไปสู่ความต้องการการขยายพื้นที่ สำหรับการทำการเกษตร และการสร้างบ้านเรือน จึงนำไปสู่การบุกรุกทำลายป่า เพื่อต้องการพื้นที่ และการนำไม้มาสร้างบ้านเรือน ประกอบกับมีความต้องการทางด้านอาหาร เพิ่มมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีสิทธิในการใช้ร่วมกัน และเมื่อคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้นจึงเป็นผลทำให้พืชอาหารต่าง ๆ ลดลงไปด้วย

5. ระบบการศึกษา สถาบันการศึกษาได้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่เด็กและเยาวชน ระบบการศึกษาในปัจจุบันไม่ได้มีส่วนให้เด็กและเยาวชนเกิดการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน และได้แยกเด็กและเยาวชนออกไปจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างแท้จริง

ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของพืชพื้นบ้าน

1. การผลิตที่รักษาความหลากหลายของชีวภาพ การจัดการพืชแบบดั้งเดิมหรือผสมผสาน คือมีการปลูกพืชหลายชนิด ในบริเวณเดียวกัน เช่น ไม้ยืนต้น ไม้ล้มลุก ผสมผสานกัน การเพาะปลูกดังกล่าวจะมีทั้งพันธุ์พืชที่มีการปรับปรุงใหม่ และพืชพื้นบ้านปนกันไป ด้วยความที่เห็นถึงคุณค่าของป่าไม้ จึงส่งเสริมให้ชุมชนมีการใช้ประโยชน์แบบจากป่าแบบไม่ล้างผลาญและเมื่อรู้คุณค่าเช่นเป็นแหล่งสมุนไพร เป็นแหล่งอาหารที่มีประโยชน์ต่อชุมชนจึงทำให้พืชเหล่านี้ ได้รับการคุ้มครอง ไม่ถูกทำลาย

2. รสนิยมในการบริโภคในแต่ละครัวเรือนจะมีการปลูกพืชพื้นบ้านหลายชนิด บางก็ชอบปลูกประเภทที่ให้ใบ ให้ผล ดอก ถึงแม้จะมีรสนิยมหรือความชอบที่แตกต่างกัน แต่ก็มีลักษณะการปรุง และประกอบอาหารคล้ายกัน ถึงแม้บางบ้านจะไม่มีพืชบางชนิด แต่ก็สามารถหาจากเพื่อนบ้านได้

3. การลดต้นทุนการผลิต แรงงาน และปัจจัย การผลิตต่าง ๆ เช่น เมล็ดพันธุ์ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ไม่มีความจำเป็นต้องใช้เพราะพืชพื้นบ้านมีความทนและต้านทานโรคแมลง

4. การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ในท้องถิ่น พิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชนล้วนจะมีพืชพื้นบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องกับเสมอ เช่น ใบพลู หมาก คั้นฮ้อย คั้นกล้วย ใบหนาด เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเรียนรู้ของชุมชน ในชุมชนจะมีผู้รู้หลายคนและกลุ่มผู้รู้เหล่านี้ได้แก่ กลุ่มผู้หญิงจะมีความชำนาญรู้จัก ประเภท ลักษณะแหล่งที่อยู่ และฤดูกาลของพืชพื้นบ้าน หมอพื้นบ้านจะรู้จักสมุนไพรในการบำบัดรักษาโรค นายพราน จะมีความรู้เกี่ยวกับการล่าสัตว์ ทั้งพืชอาหารและสมุนไพร จึงทำให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกัน

อภิปรายผล

บทบาทผู้หญิงกับการจัดการพืชพื้นบ้าน

หากจะพิจารณาถึงสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์แล้วสิ่งนั้นก็คือ อาหาร และอาหารที่จำเป็นแรกที่สุดของมนุษย์ ก็คือ นมจากแม่และนอกจากผู้หญิงจะเป็นผู้ผลิตนมเพื่อลูกน้อยแล้ว ยังต้องหาปัจจัยที่จำเป็นต้องการเลี้ยงชีพของครอบครัวอีกด้วย โดยผู้หญิงได้มี

ส่วนร่วม ในการทำกิจกรรมทุกอย่างภายในครอบครัว ร่วมกับสมาชิกในครอบครัว เช่น สามี พ่อแม่ ลูก การหาอาหารหาพื้น หาอาหาร และประกอบอาหารซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้แต่ละกิจกรรม ผู้หญิงอาจจะใช้เวลาในการทำงานไม่เท่ากัน และผู้หญิงยังได้มีส่วนร่วม กับกลุ่มผู้หญิงในชุมชน และภายนอกชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกัน ในการหาอาหาร กลุ่มผู้หญิง จะซักชวนญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน สมาชิกในครอบครัว และกลุ่มเสี้ยว (คนที่เกิด พ.ศ เดียวกัน) ไปเป็นกลุ่ม ๆ มี 3-5 คน เช่น การเข้าไป เก็บผักหวาน สอยไข่มดแดง เห็ด หน่อไม้ หรืออาหารป่าชนิดอื่น ๆ และหากตัวเองได้มากพอสำหรับทำอาหาร ก็จะมีการแบ่งปัน ผลผลิตที่ได้ซึ่งกันและกัน การหาอาหารจากธรรมชาติ จึงเป็นกิจกรรมที่ผู้หญิงจะกระทำร่วมกันเป็นกลุ่ม กับกลุ่มผู้หญิงในชุมชน และนอกชุมชน ไม่ได้กระทำเพียงลำพัง ดังนั้นจึงเป็นการปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของผู้หญิง จึงไม่ใช่เป็นการผลิตธรรมดา แต่เป็นการผลิตทางสังคม เพราะผู้ผลิตต้องมีการแบ่งปันผลผลิตที่ได้กับผู้หญิงอื่นที่ร่วมทางออกจากการเก็บ ผลผลิตจากธรรมชาติ แบ่งให้กับ ครอบครัว และเพื่อนบ้าน ความสัมพันธ์นี้เองจึงเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นหน่วยสังคมแบบแรกในประวัติศาสตร์ และหน่วยทางสังคมแม่ – ลูก จึงไม่ใช่เฉพาะการบริโภคเท่านั้นแต่เป็นการผลิต ทั้งในระบบการเลี้ยงชีพด้วยการเก็บผลผลิตจากธรรมชาติ ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ วิฑูรย์ ปัญญากุล และ ดริยดา ตริมรรคา (2539) และนอกจากนี้ผู้หญิงยังมีส่วนร่วม กับผู้ชาย ในการจัดการพืชพื้นบ้าน เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว โดยการทำสวนครัว ที่เน้นการบริโภคเป็นหลัก กิจกรรมนี้ผู้ชายจะมีหน้าที่คือ การเตรียมพื้นที่ การขุดแปลง การทำรั้ว ซึ่งผู้หญิงจะมีหน้าที่ ในการตัดสินใจ ในการปลูกชนิดของพืช การปลูก การดูแลให้น้ำ ให้น้ำปุ๋ย การเก็บเกี่ยวนำไปประกอบ และการแปรรูปอาหาร ตลอดถึงการเก็บรวบรวมเมล็ดพันธุ์ ไว้สำหรับการเพาะปลูกในปีต่อไป การมีส่วนร่วมของทั้งหญิงและชาย จึงทำเพื่อครอบครัว ทั้งในฐานะของการผลิต และการบริโภคร่วมกัน และหากจะวิเคราะห์แล้วจะพบว่า ผู้หญิงจะมีภาระการทำงาน ที่เกี่ยวข้องกับวงจรรอาหาร โดยตรงซึ่งความรับผิดชอบที่จะมีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของครอบครัว ดังนั้นผู้หญิงจึงมีบทบาทที่สำคัญในกระบวนการผลิตในของครอบครัว ซึ่งในแต่ละสังคมนั้นมักจะมีการกำหนดบทบาทของหญิงชายว่า แต่ละเพศนั้นจะต้องมีภาระหน้าที่ที่จะรับผิดชอบเรื่องใดบ้าง ซึ่งเรียกว่าบทบาทหน้าที่ตามวัฒนธรรม ประเพณี ที่สังคมได้วางกรอบไว้ เช่น งานที่กำหนดว่าเป็นบทบาทของผู้ชาย มักจะเป็นงานที่ใช้แรงงานมาก งานที่มีความเสี่ยง การออกรับจ้างต่างจังหวัด และงานที่กำหนดว่าเป็นงานของผู้หญิง คืองานที่มีลักษณะ ละเอียดยุติ ต้องใช้ความอดทน งานที่เกี่ยวข้องกับเด็ก งานดูแลบ้านเรือน งานที่เกี่ยวข้องกับอาหาร เป็นต้น อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าการทำงานของผู้หญิง – ผู้ชาย จะเป็นในลักษณะ ใดก็ตาม ต่างก็มีเป้าหมายที่คล้ายกัน คือการสร้างหลักประกัน ในการอยู่รอดของครอบครัวเป็นหลัก

ในส่วนของการถ่ายทอดการเรียนรู้ของผู้หญิง ในด้านการจัดการพืชพื้นบ้านนั้น ได้มีการถ่ายทอดการเรียนรู้โดยผ่านการส่งมอบประสบการณ์ และส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้มาตั้งแต่บรรพบุรุษแล้วสืบทอดกันต่อ ๆ มา เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกไปจากวิถีชีวิตของคนในครอบครัว และชุมชนได้จนกลายเป็นวัฒนธรรม ที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น โดยผู้เป็นแม่จะบอกเล่าให้กับลูกสาวของตนฟัง ขณะเดียวกันลูกสาวก็จะทำหน้าที่ถ่ายทอดต่อกับหลานสาว ในรุ่น ต่อ ๆ ไป ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมานี้ได้มีการพัฒนา จนเป็นองค์ความรู้ ที่มีความเหมาะสมกับสภาพในท้องถิ่น และจากการศึกษาพอจะสรุปได้ว่า การเรียนรู้ในการจัดการพืชพื้นบ้านโดยส่วนใหญ่แล้ว จะได้รับการถ่ายทอดมาจากครอบครัว โดย พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เครือญาติ หรือผู้ที่มีประสบการณ์ในชุมชน เนื่องจากบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด จึงมีการแนะนำสั่งสอน และได้ปฏิบัติให้เห็นจริงในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทั้งในเรื่องของการจัดการพืชพื้นบ้านเพื่อการอยู่รอดของครอบครัว ความรู้ในการรักษา พันธุ์อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เป็นฐานทรัพยากรของชุมชน อันได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับ สมุนไพร ความรู้ในด้านการจัดการป่า ความรู้ด้านอาหาร ซึ่งระบบคิดและความเชื่อนี้เองมีผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ว่าทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนหากไม่ร่วมกันดูแลรักษาการลดลงของทรัพยากรก็จะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน และจะเพิ่มภาระให้กับผู้หญิงมากขึ้น เนื่องจากผู้หญิงเป็นผู้ที่ทำงานที่เกี่ยวกับวงจรอาหารโดยตรง เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว และโอกาสที่จะหาอาหารจากแหล่งธรรมชาติคงยากกว่าเดิม และจะต้องเดินทางไกลมากขึ้นในการหาอาหารและแหล่งน้ำ ผลกระทบต่าง ๆ เหล่านี้เอง ได้ทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้น จึงเป็นผลทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมในชุมชน ด้วยการตระหนักในปัญหาของทรัพยากรโดยจุดยืนของคนในชุมชนทั้งหญิงและชาย จึงทำให้มีความเข้าใจในสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นผู้หญิงในชุมชนได้มีบทบาทและมีศักยภาพในการร่วมแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การวางแผน การพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนมากขึ้นและในกลุ่มผู้หญิงด้วยกันเองก็มีการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นในเรื่องการหาอาหารจากป่า จากเดิมการเข้าไปหาไข่มดแดงนั้นจะมีการตัดพินต้นไม้เพื่อเอาไข่มดแดง ต่อมาภายหลังก็ได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมีการวางระเบียบการใช้ทรัพยากรร่วมกันซึ่งหากใครฝ่าฝืน ทางคณะกรรมการหมู่บ้านก็จะตักเตือน และว่ากันตามระเบียบที่ตั้งไว้

ปัจจุบันผู้หญิงได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและได้รับการยอมรับมากขึ้น และการพัฒนาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า บทบาทการพัฒนาชุมชนนั้นโดยทั่วไป แล้วนั้นจะเป็นบทบาทของผู้ชาย เป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่ผู้หญิงซึ่งมีความสำคัญเท่าเทียมกับผู้ชาย เพียงแต่ไม่ได้รับการ

กล่าวถึง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ กฤตยา อาชวนิจกุล (2539) อย่างไรก็ตาม การจัดการพืชพื้นบ้านของผู้หญิงนั้นมีความเกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้ง การที่มองว่าผู้หญิงเป็นผู้ที่มีความอ่อนแอหรือเป็นเพศที่มีความสำคัญน้อยกว่าผู้ชายนั้น เป็นแนวคิดที่เป็นพื้นฐานเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาที่ไม่ยอมรับความแตกต่างหลากหลายที่ดำรงอยู่ร่วมกัน ซึ่งแนวทางการพัฒนาแบบนี้ ได้นำเอาบรรทัดฐานของผู้ชายมากำหนดคุณค่า การมองผู้หญิงในลักษณะนี้ จึงเป็นการกีดกันผู้หญิงให้ออกไปอยู่ในชายขอบสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นราคาที่ต้องจ่ายให้กับการพัฒนา ความหลากหลายเป็นหลักการการทำงานและองค์ความรู้ของผู้หญิง เศรษฐกิจ ชุมชนชนบท ส่วนใหญ่จะพึ่งพา ทรัพยากรชีวภาพ เพื่อการยังชีพและการดำเนินชีวิตในสังคมเหล่านี้ ความหลากหลายจึงเป็นทั้งปัจจัยการบริโภค การอยู่รอดของชุมชน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับ การอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ งานและองค์ความรู้ของผู้หญิงจึงเป็นแกนกลางในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพราะผู้หญิงทำงานอยู่ตรงกลางความอยู่รอดของครอบครัว และเนื่องจากการที่ผู้หญิงทำงานหลายบทบาทหน้าที่ จึงทำให้ผู้หญิงถูกละเลยจากนักเศรษฐศาสตร์ที่มองข้ามงานที่ผู้หญิงทำว่า ไม่ใช่การผลิต เพราะเป็นงานที่อยู่นอกกรอบ จึงมีความสอดคล้องกัน (วิฑูรย์ ปัญญากุล, 2538) และต่อมาในปี พ.ศ. 2533 ได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ในการจัดการป่า โดยมีกิจกรรมการบวชป่า ในอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ซึ่งการบวชป่านี้ถือเป็นสื่อสัญลักษณ์ อันแสดงถึงความผูกพันและการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับป่า อันจะส่งผลดี ต่อระบบนิเวศและหลังจากที่อำเภอสันติสุขทำการบวชป่าแล้ว และทำให้เห็นถึงการฟื้นคืนสภาพของป่าไม้ จึงให้หลายชุมชน โดยเฉพาะชุมชนบ้านใหม่สันติสุขได้เริ่มตระหนัก และได้พากันไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการทรัพยากรของอำเภอสันติสุข ซึ่งเห็นได้ว่า ในชุมชนที่เผชิญกับปัญหาไม่ว่าจะเป็นทางด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ จะมีการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ที่พยายามหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและได้พยายามระดมกำลัง ไม่ว่าจะมาจากภายในท้องถิ่นหรือจากภายนอกเพื่อแก้ไขปัญหา โดยอาศัยแนวทางการพึ่งตนเองและเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการเรียนรู้จากบุคคลสู่บุคคล จากชุมชนหนึ่งสู่ชุมชนหนึ่งจากเครือข่ายหนึ่งสู่อีกเครือข่ายหนึ่ง ซึ่งเครือข่ายการเรียนรู้ดังกล่าว มิใช่ติดต่อกันด้วยเทคโนโลยี เป็นตัวเชื่อมแต่กลับเป็นที่ใจที่ผูกโยงต่อถึงกัน ด้วยการสื่อสารปากต่อปาก ตาต่อตา ผ่านสายสัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับ อนุกานาคบุตร (2536) และภายหลังจากการศึกษาดูงานก็ได้ทำให้คนในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนความคิดใหม่ ที่ได้ประสานความร่วมมือ ประสานจิตสำนึก เพื่อผลการพัฒนาในการมีส่วนร่วมกับพัฒนาชุมชน ในด้านต่าง ๆ และนำมาสู่การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ระหว่างมนุษย์กับ

ทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ ไว้ดังนี้

- องค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของผู้หญิงในชุมชน มีความเข้าใจว่า หากป่าหมดก็จะไม่มีน้ำในลำห้วย ระบบการผลิตของชุมชนจะไม่ได้ผล คนก็จะอยู่ไม่ได้

- องค์ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้าง ลักษณะของป่า ผู้หญิงมีความรู้และความเข้าใจ การจัดลำดับชั้นของต้นไม้และพืชพรรณในป่า หรือถิ่นที่อยู่ของพืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น พืชอาหาร พืชสมุนไพร และนอกจากนี้ยังสามารถจำแนกป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และการใช้สอยในชีวิตประจำวัน

- ความรู้เกี่ยวกับขีดจำกัดของการใช้ประโยชน์จากป่าของผู้หญิง นำมาสู่การสร้างกฎเกณฑ์ขึ้น เพื่อกำหนดเป็นแนวทาง วิธีการและข้อห้าม เพื่อป้องกันมิให้มีการใช้ประโยชน์จากป่ามากเกินไป

กระบวนการเรียนรู้ของผู้หญิงที่มีต่อทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ มีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น จนก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต เป็นวิถีชีวิตที่ได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อที่จะให้เกิดความยั่งยืนสู่ลูกหลานต่อไป

รูปแบบการจัดการ

รูปแบบการจัดการพืชในชุมชนแห่งนี้ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ รูปแบบ การจัดการแบบเป็นทางการ (เกษตรแผนใหม่) และรูปแบบการจัดการแบบผสมผสาน ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบนี้จะมี การจัดการที่มีความแตกต่างกัน คือ รูปแบบการจัดการพืชพื้นบ้านแบบเป็นทางการนั้นส่วนใหญ่แล้วจะเป็นรูปแบบการจัดการแบบใหม่ โดยจะมีลักษณะการปลูกพืชชนิดใด ชนิดหนึ่ง ปลูกเป็นแถว โดยไม่ผสมผสานกับพืชอื่น เช่น ข้าวโพด ยาสูบ ถั่วเขียว หรือพืชยืนต้นชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งมีการใช้ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืชซึ่งต้องลงทุนสูง ส่วนรายได้จากการขายผลผลิต ในช่วงแรก ๆ ได้ผลผลิตดี ราคาแพง เพราะมีตลาดรองรับ และมีเงินทุนให้กู้ยืมได้ส่งผลให้ชาวบ้านที่เคยปลูกข้าวไร่ ร่วมกับพืชอื่น ๆ ได้หันมาปลูกข้าวโพด เพื่อขายให้กับตลาดแทน และนำเงินที่ได้จากการขายข้าวโพดมาซื้อข้าวและอาหารอื่น ๆ แทน การทำไร่ข้าวโพด ได้ทำให้ชาวบ้านรู้จักการใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ยาปราบวัชพืชมากขึ้น และรายได้จากการขายข้าวโพด ในระยะแรกทำให้ชาวบ้านมีความอยู่ดีกินดีมากขึ้น หลายครอบครัว ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ปั่นน้ำ โทรทัศน์ รถมอเตอร์ไซด์ รถกระบะ มีการสร้างบ้านเรือนใหม่

แม้ว่ารูปแบบการเกษตรแบบใหม่ในช่วงแรกจะให้ผลผลิตสูงเพราะว่าผืนดินยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ แต่ภายในระยะไม่กี่ปีดินเสื่อมคุณภาพ ผลผลิตก็จะลดลง จึงต้องเพิ่มปริมาณการใช้ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืช ยาปราบวัชพืช เพิ่มขึ้น เป็นหนึ่งเท่าตัว เพื่อรักษาผลผลิตเดิมเอาไว้แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้น เนื่องจากดินเสื่อมคุณภาพการใช้ปุ๋ยเคมี ในปริมาณมาก ทำให้พืชอ่อนแอ เกิดโรคแมลงระบาดได้ง่าย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (Shiva 1989) และการทำการเกษตรแผนใหม่หากทำซ้ำกันหลายปี โดยไม่ได้ปลูกพืชหมุนเวียน ก็ยังทำให้โรค แมลงระบาดรุนแรง ส่วนการป้องกันโรคแมลงโดยการใช้สารเคมีนั้น ก็ไม่สามารถลดการระบาดของโรคแมลงได้จริง เพราะแมลงจะสามารถปรับตัว และคือยาจนกลายเป็นวัฏจักรวงจรสารเคมี ที่ไม่เพียงแต่จะยิ่งทำลายความสมดุลของแมลง แต่ยังมีผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (วิฑูรย์ ปัญญากุล และ ตรีศดา ตรีมรรดา , 2539)

ในชุมชนแห่งนี้นอกจากจะปลูกข้าวโพดสำหรับการเลี้ยงสัตว์แล้วยังนิยมการทำสวนผลไม้ เช่น มะขาม ส้มโอ ลำไย ลิ้นจี่ มะม่วงพันธุ์ต่าง ๆ โดยเจ้าของสวนจะนิยมปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นฟาร์ม เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยไม่ได้ปลูกพืชอื่นแซมมีความเสี่ยงสูงเพราะว่าหากปีไหน ผลไม้หรือพืชผักไม่ออกผล หรือเกิดโรคระบาดเกษตรกรก็จะขาดทุน ดังนั้นจะเห็นได้ว่ารูปแบบการจัดการแบบใหม่นี้ ชาวบ้านจะต้องมีการจัดการแบบใหม่ ซึ่งมีความแตกต่างจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้านในการปลูกและจัดการกับไม้ผลชนิดต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการทำสวนหรือไร่แบบเชิงเดียวนั้น ชาวบ้านจะต้องมีความรู้ มีเทคนิคเฉพาะ เช่น การดูแลเรื่องโรคแมลง การให้น้ำ ให้ปุ๋ย ตลอดจน การตอนกิ่ง การทาบกิ่ง การติดตาและภายใต้รูปแบบการจัดการแบบใหม่นี้จะเน้นการผลิตเพื่อขายและ การขยายตัวของระบบธุรกิจที่ต้องอาศัยแรงงานในการผลิต เช่น การขนส่ง และการจำหน่ายประกอบกับชีวิต ที่มีการแข่งขัน ดิ้นรนมากยิ่งขึ้นทำให้ไม่มีความสุขกับการทำงาน บางก็ผลผลิตไม่พอขาย บางคนเป็นหนี้สินจำนวนมาก ทั้ง ๆ ที่ทำงานหนัก มีโรคภัยไข้เจ็บมากขึ้น ถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางและประสบกับปัญหาภัยแล้งเป็นต้น

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการทำการเกษตร แบบใหม่นั้นชาวบ้านจะต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอกสูง ทั้ง เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยยา ปราบศัตรูพืช ยาปราบวัชพืช จึงทำให้ต้นทุนในการผลิตสูง รูปแบบการจัดการแบบใหม่นี้ นับได้ว่าปัจจัย จากภายนอกได้เข้ามาเกี่ยวข้องสูง เช่น นโยบายของรัฐ ที่ผ่านมาจาก เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ได้เข้ามาส่งเสริม เผยแพร่ และสนับสนุนให้ความรู้แก่ชาวบ้านโดยวิธีการประชุมสัมมนา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การศึกษาดูงาน ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ (ชูชาติ เหลี่ยมวานิช , 2538)

ส่วนรูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิมหรือ ผสมผสานนั้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดการในไร่นา สวน หรือบริเวณบ้าน ก็ล้วนอาศัย ของความสมบูรณ์ของธรรมชาติเป็นหลัก และมุ่งตอบสนอง การยังชีพในครอบครัว เป็นการจัดการเพื่ออยู่การกินในครอบครัวและชุมชนมีความมั่นคงใน อาหารสูง เพราะจะมีการปลูกพืชหลายประเภท ในบริเวณเดียวกัน มีทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้เลื้อย ทำให้เกิดความหลากหลายของชนิด ทั้งที่เป็นอาหาร สมุนไพร และประโยชน์ใช้สอยอื่น ๆ กล่าวได้ว่า รูปแบบการจัดการแบบนี้ การเพาะปลูกก็คือกระบวนการ พุ่มพัก ระบบนิเวศน์เพื่อ ธำรงรักษาสภาพของธรรมชาติในการผลิตอาหาร โดยยึดหลักการบำรุงดิน ซึ่งตรงกับการศึกษา ของ (Shiva , 1989)

รูปแบบการปลูกพืชแบบผสมผสาน ทำให้พืชที่เพาะปลูกร่วมกันสามารถเกื้อกูลต่อกัน ทั้งในแง่ของธาตุอาหาร ความชุ่มชื้นและการป้องกันโรคแมลงระบาด ส่วนการปลูกพืชหมุนเวียน สลับด้วยพืชตระกูลถั่วจะช่วยรักษาความสมบูรณ์ ของหน้าดินได้ ทั้งนี้พืชตระกูลถั่ว จะช่วยตรึง แก๊สไนโตรเจน จากอาหารมาใช้ในปมรากของตัวเอง จะช่วยเพิ่มธาตุอาหารให้กับดินและพืช อื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ (วิฑูรย์ ปัญญากุล และ ดริยดา ดริมรรดา , 2539) การ ทำการผลิตแบบผสมผสานเป็นการผสมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นไปตามปกติ ที่สอดคล้องกับ วิถีชีวิตของชุมชน อันได้แก่ การเรียนรู้ที่ผ่านทางวัฒนธรรมของชุมชน และนอกจากนี้การเรียนรู้ ลักษณะนี้ได้มีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงของตน เองและจากผู้อื่น หรือได้มีการบอกเล่าจาก คนอื่น กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการเป็นการเรียนรู้จากภายในชุมชน โดยมีปัจจัยจากภายนอก น้อยกว่าการจัดการแบบใหม่ แต่ปัจจุบันรูปแบบการจัดการแบบผสมผสานกำลังได้รับการนิยม และได้มีการส่งเสริม ให้ชาวบ้านจัดการแบบผสมผสานซึ่งเป็นการผสมผสาน วิถีคิด รูปแบบ จาก องค์ความรู้ดั้งเดิม ผสมกับการจัดการแบบใหม่เข้าด้วยกัน การกระทำอย่างนี้ ไม่ถือว่าเป็นการ ทำลาย แต่เป็นการนำเอาแนวคิด และการปฏิบัติที่แตกต่าง หลาย ๆ อย่างเข้ามาผสมกลมกลืนกัน มีการเลือกรับเลือกปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและผลที่ได้รับจากรูปแบบการจัดการแบบ ผสมผสานสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

- มีความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีอาหารและมี รายได้ตลอดปี มีหลักประกันรายได้ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ในขณะที่ต้นทุนการผลิตต่ำ เพราะ พึ่งพาปัจจัยจากภายนอกน้อยมาก จึงเป็นการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเกษตรกร และสามั ภรรยาทำงานร่วมกันได้ มีเวลาอยู่กับครอบครัวและทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน สังคม ได้มากกว่า ครอบครัวมีความสุขเพราะไม่ได้วิ่งไปตามกระแสตลาด

- เกิดความยั่งยืนของระบบนิเวศ การปลูกพืชลักษณะผสมผสานจะมีความสอดคล้องกับระบบนิเวศในท้องถิ่น เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศ และความหลากหลายทางชีวภาพได้เป็นอย่างดี
- เป็นการสร้างสมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนารูปแบบ ได้ก่อให้เกิดประสบการณ์ในเทคนิคและเป็นการเรียนรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้ด้วยตนเองคุณค่าที่เกิดก็คือการได้สะสมภูมิปัญญาความรู้เหล่านี้และได้ถ่ายทอดไปยังคนอื่น ๆ ในชุมชนและนอกชุมชน
- สุขภาพอนามัยของครอบครัว การใช้สารเคมีทางการเกษตรนับได้ว่ามีผลต่อสุขภาพของคนและมีผลต่อสภาพแวดล้อม เกษตรกรผู้ใช้สารเคมีต้องเผชิญอันตรายโดยตรงและผู้บริโภคทุกระดับ แต่การปลูกพืชแบบผสมผสานจะไม่ใช้สารเคมีแต่จะใช้สมุนไพรแทนสารเคมี

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการคงอยู่หรือหมดไปของพืชพื้นบ้าน

หากจะพิจารณาถึงการลดลงของพืชพื้นบ้านที่มีอยู่ในชุมชน พบว่ามีสาเหตุที่สำคัญคือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ถูกกลบเกลื่อน หรือการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชนขาดตอน เพราะหากชุมชนไม่รู้จักคุณค่าของพืชพื้นบ้าน ความคิดในการที่จะอนุรักษ์หวงแหนก็ลดลงไปด้วย ทำให้ชุมชนหลุดไปจากฐานทรัพยากรของตนเอง และหันไปพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก พึ่งพาความคิด ความรู้จากภายนอก ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตทางการเกษตรเพื่อมุ่งทางด้านส่งออกเป็นหลัก การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การสร้างสิ่งสาธารณูปโภค เช่น ถนน อ่างเก็บน้ำ และการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตก ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ถือเป็นผลพวงของการพัฒนาประเทศที่ได้ขยายความเจริญไปสู่ชนบทเพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่หาว่าไม่ได้มีผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่รู้ตัว และหากการพัฒนาไม่มีการศึกษาถึงผลกระทบก่อนการก่อสร้างสิ่งใด ก็ตามอนาคตพืชพื้นบ้านหลายชนิดจะต้องสูญพันธุ์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

อย่างไรก็ตามสำหรับการคงอยู่ของพืชพื้นบ้านนั้น จะเห็นได้ว่าในแต่ละชุมชนจะมีวัฒนธรรมความเชื่อและพิธีกรรม ที่แสดงออกมาควบคู่ไปกับวิถีชีวิต ดังนั้น ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือหมดไปของพืชพื้นบ้านในชุมชนจึงเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ ในขณะที่พืชพื้นบ้านกำลังเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ ของการพัฒนาความเจริญและเทคโนโลยีต่าง ๆ และในขณะที่เดียวกันก็มีกลุ่มผู้อาวุโสหรือกลุ่มอื่น ๆ ในท้องถิ่น ได้มีการนำไปใช้ประโยชน์ในหลายรูปแบบ และได้ให้ความสำคัญโดยการอนุรักษ์ไว้โดยไม่ให้เปลี่ยนแปลงท่ามกลางสังคมที่กำลังแปรเปลี่ยน

ข้อเสนอแนะในการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ยังมีข้อจำกัดอยู่มาก ทั้งจากตัวผู้วิจัยเองที่ยังด้อยประสบการณ์ทั้งกรอบการคิด การวิเคราะห์ รวมถึงกระบวนการที่ใช้ในการวิจัย และยังมีบางจุดบางประเด็นที่ยังคลุมเครือและหาคำตอบได้ไม่ชัดเจน เนื่องจากไม่สามารถหาข้อมูลได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลรายชื่อของพืชพื้นบ้านที่เป็นชื่อทางวิทยาศาสตร์และในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ยังมีหลายประเด็นที่น่าสนใจ เช่น พืชสมุนไพรหลายชนิด สามารถนำมารักษา โรคต่าง ๆ ได้หรือแม้แต่ โรคฮิตติดอันดับหนึ่ง (โรคเอดส์) ในปัจจุบันนี้หากได้มีการพัฒนา และศึกษา ค้นคว้าอย่างจริงจังก็จะสามารถนำมาปรับใช้ในการรักษาบำบัดอาการต่าง ๆ ได้ ประกอบกับคุณค่าทางด้านอาหารของพืชต่าง ๆ ในท้องถิ่น หากมีการจำแนกถึงคุณประโยชน์ทางด้าน ต่าง ๆ ของร่างกาย ตลอดจนจนถึงส่งเสริมค่านิยมในการบริโภคพืชดังกล่าว เพราะสิ่งเหล่านี้สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ ในการดำรงชีวิตและส่งเสริมให้ความรู้ ก็จะทำให้ชุมชนหันมาให้ความสนใจ ทางด้านพืชสมุนไพรและพืชพื้นบ้านที่เป็นอาหาร ก็จะนำมาซึ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนสภาพได้ และสำคัญที่สุด ผักพื้นบ้าน และพืชสมุนไพรที่อยู่ในป่าหรือแม้แต่บริเวณรอบ ๆ บ้านนั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่คร่ำครึล้าสมัย เพราะ มีอีกหลายสิ่งหลายอย่างที่มีคนไม่รู้จักอีกมากมาย ในคุณค่าและประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้หญิง

- ผู้หญิงควรจะปลูกฝังและสร้างค่านิยมให้เด็กและสมาชิกในครอบครัวในเรื่องสิทธิและความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ ทั้งผู้หญิงและผู้ชายควรมีส่วนร่วมในงานบ้านทุกอย่าง
- ผู้หญิงควรจะแสดงศักยภาพของตนเองออกมาอย่างเต็มที่ในการมีส่วนร่วมงานพัฒนาชุมชนมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

- ควรจะมีการส่งเสริมและสนับสนุน ในชุมชนได้มีการพัฒนาทางด้านเกษตรผสมผสานเพื่อให้เกิดการดำรงพันธุ์ และรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและสามารถนำไปสู่การตลาดโดยสนับสนุนในรูปการสนับสนุนของกองทุนระยะยาวให้แก่ชาวบ้านและสนับสนุนด้านความรู้และการจัดการรูปแบบใหม่
- สนับสนุนส่งเสริมการปลูกพืชพื้นบ้าน เพื่อเกิดการพัฒนาการการเรียนรู้ และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในด้านหมอบ้านเพื่อเป็นการพึ่งตนเอง เช่น ส่งเสริมให้เกิดสถานพยาบาลในหมู่บ้าน ซึ่งใช้วิธีการรักษาแบบพื้นบ้าน โดยใช้พืชสมุนไพรในชุมชน

- ส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ และให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์และคุณค่าของพืชพื้นบ้าน
แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะเป็นทางเลือกในการส่งเสริมคุณภาพชีวิต

ข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

ควรจะศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ของผู้หญิงในชุมชนที่ได้มีการเชื่อมโยงกัน โดยทำการ
ศึกษาในแต่ละกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชน ที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานของเครือข่ายการเรียนรู้